

Szakgyűjteményi feladatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: hagyomány és változás

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi könyvtárának nagyszabású épületrekonstrukciója és az ezzel párhuzamos informatikai fejlesztés a könyvtár szakgyűjteményei számára is új kihívásokat hozott. A Zenei, a Szociológiai és a Budapest gyűjtemény a hagyományos tevékenységek magasabb szintű folytatása mellett a technológiai megújulás útjára lépett a szakirodalmi feltárás, a szolgáltatások és a tájékoztatás terén. Az új központi könyvtár a modern nagyvárosi közkönyvtár eszményét testesíti meg, amelyben az országos feladatokat ellátó szak-, illetve a muzeális gyűjtemények ugyanolyan hangsúlyos szerepet kapnak, mint régen. A feladatok újragondolásáról, az átalakulásról és a közeljövő terveiről a gyűjtemények vezetői számolnak be.

Zenei gyűjtemény

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1964-ben nyitotta meg Zenei gyűjteményét a Fehérhajt utcában. 1998-ban sikerült a komoly helyhiánnyal küszködő gyűjtemény számára megfelelő elhelyezést találni a központi könyvtár tőszomszédságában, a frissen felújított Pálffy-palotában. (A könyvtár nyitásával kapcsolatosan több cikk és riport is megjelent 1998–1999-ben, lásd pl. [1].)

A Pálffy-palotába költözés óriási szakmai kihívás volt a zenei könyvtár számára. Az állomány összetételéhez méltó környezet, kényelmes elhelyezés lehetőséget adott a szakkönyvtári munka átgondolására, a korszerű könyvtári technológiára való áttérésre, a szolgáltatások megújítására, új szolgáltatások bevezetésére.

Gyűjtemény

A Zenei gyűjtemény szakkönyvtári és közkönyvtári feladatokat egyaránt ellát. Célja a zenei tanulmányokat, a kutatást, az előadó-művészetet, az önképzést, valamint az igényes szórakozást szolgálni. A gyűjtőkör kialakítása, megfogalmazása a nagy budapesti zenei könyvtárak vezetőivel együttműködve, zenetudósokból, zenetörténészekből és művészekből álló szakértői team bevonásával történt. A gyűjtés a komolyzenére és annak szakirodalmára terjed ki.

A gyűjtemény tartalmi szempontból felöleli a hazai és nemzetközi szakirodalom és a zeneirodalom

valamennyi jelentős alkotását. A zenei szakirodalomból az alapvető zeneelméleti, zenetörténeti, hangszertörténeti munkák, tanulmányok, életrajzok, valamint enciklopédiák, szaklexikonok, speciális műjegyzékek, szakszótárak, hazai és nemzetközi kurrens és retrospektív szakbibliográfiák találhatók a könyvtárban. A zeneirodalomból gyűjtjük a színpadi és oratórikus műveket, a hangszeres és vokális zenét, dalokat, kórusműveket, szóló-, kamara- és zenekari kompozíciókat. Mindezeket partitúra, zongorakivonat és a kamaraművek esetében szólamanyag formájában. Könnyű előadási daraboktól kezdve mindenki megtalálhatja a tudásszintjének megfelelő műveket.

A könyvtár prézens állománya a jelentős kézikönyvtári anyag mellett 26 zeneszerző mintegy 800 kötetet kitevő kritikái összkiadása mellett zeneelméleti sorozatokat kínál a zenei témákban kutatók számára. Korszerűen felszerelt hangtárunkban zeneszerzői és előadói életműveket bemutató sorozatokat, zenetörténeti összefoglalásokat, ritka felvételeket is nézhetnek, hallgathatnak olvasóink.

Az új épületbe költözés jó alkalom volt a gyűjtőkör kibővítésére. Az olvasói igényeknek és lehetőségeinknek megfelelően két irányban is szélesítettük a palettát. Elkezdtük a dzsessz- és népzenei anyagok komplex gyűjtését. (Ezen a két területen természetesen még nem mondható teljesnek az állomány.)

A Zenei gyűjtemény aktív résztvevője a szakterület szakirodalmi ellátó rendszerének. Már a kezde-

tektől szoros együttműködés alakult ki a nagy zenei könyvtárakkal, ami az állomány beszerzésétől az információszolgáltatáson keresztül a konkrét dokumentumok szolgáltatásáig terjed. Néhány fontos, de nagyon drága dokumentum, sorozat megvásárlása esetében összehangoljuk a beszerzést. Egy csodálatos középkori forrásgyűjtemény, a Corpus Mensurabilis Musicae kötetei például csak a Liszt Ferenc Zenetudományi Egyetem könyvtárában és nálunk találhatók meg, egymás állományát kiegészítve.

Formai szempontból a gyűjtés kiterjed a komolyzenei információhordozók valamennyi típusára. A zenei szakirodalom elsősorban könyvek és folyóiratok, a zeneművek kotta, hang és képi formában vannak jelen az állományban. Az új épület megnyitását követően több kortárs zeneszerző kéziratával gazdagodtunk, ami egy kortárs zenei kéziratgyűjtemény alapja lehet. Elkezdődött az elektronikus dokumentumok beszerzése is, pályázati támogatás segítségével megrendeljük néhány szakfolyóirat és repertórium elektronikus kiadását is.

Feltárás

1996-ban jelentős technológiai váltás történt a zenei könyvtár feldolgozó munkájában: elkezdtük a számítógépes adatbázis építését. A Zenei gyűjteményben már a hagyományos katalógus is nagyon sokféle visszakeresési lehetőséget biztosított. A gépi feltárásban igyekeztünk ezek mellett további szempontokat is figyelembe venni. Először a TextLib adatbázis speciális, a zenei dokumentumok szempontjából szükséges lehetőségeit kellett megteremteni, majd ennek a Corvinába konvertálása jelentette az újabb szakmai kihívást. A hangfelvételeket analitikusan tárjuk fel, a gyűjteményes kották, a szakirodalom, valamint a folyóiratok hasonló mélységű feldolgozása a jövő egyik szép feladata.

Teljes egészében ránk várt a szakterület tájékoztatási igényeinek megfelelő mélységű, és a központi könyvtár rendszerébe illeszkedő tárgyi feltárási rendszer kialakítása. A FSZEK központi könyvtára az Egyetemes Tizedes Osztályozási rendszer és egy tárgyszórendszer kidolgozása mellett döntött. Tekintettel arra, hogy az ETO 78-as zene osztály nem elég árnyalt a szakterületi igények kifejezésére, a Zenei gyűjtemény kiegészítette az ETO 78-as szakot. Az így kialakított speciális táblázat néhány ponton nem illeszkedik az ETO jelenlegi rendszerébe, tehát az integrált katalógusban nem alkal-

mazható. Ezért úgy döntöttünk, hogy a zenei könyvtár – hasonlóan a Szociológiai gyűjteményhez és a Budapest gyűjteményhez – tárgyszórendszerrel oldja meg a tartalmi feltárást.

Első lépésben a zenei tárgyszóként alkalmazható fogalmakat gyűjtöttük össze. Forrásként az ETO 78-as zene osztályának, *Pethes Iván* Flexibilis Zenei Osztályozási Rendszerének és az „Utalójegyzék a műfajcímek és műfajmeghatározások névváltozatairól az egységesített alakra” című kiadvány fogalomkészletét vettük alapul. Ezt kiegészítettük az MTA Zenetudományi Intézetében található tárgyszókatalógus, valamint a zenei lexikonok, teauruszok, a zenei szakszótárak fogalmaival. A nagy halmazból kiválasztottuk a tárgyszóként használható fogalmakat, és meghatároztuk a szabályozott nyelvi alakot, elkészítettük az utalásokat. Az így elkészített tárgyszójegyzék több mint 4000 lexikai egységet tartalmazott. Nem kerültek a listába a földrajzi nevek és a testületek nevei. A fogalmakat a TextLib adatbázis-kezelő rendszer zenei teaurusz mezőjében rögzítettük, azaz a tárgyszójegyzékből adatbázis épült, amelyet folyamatosan aktualizálunk. A következő lépés, amit a tárgyi feltárás területén meg szeretnénk tenni: a tárgyszójegyzék továbbfejlesztése, a zenei teaurusz elkészítése.

Szolgáltatások

Érdekes változás volt a könyvtár használói számára, hogy a szinte háromszorosára növekedett alapterületen az állomány egy része szabadpolcra kerülhetett. Dokumentumtípusonként választottuk ki azt az állományrészt, amelynek szabadpolcos elhelyezését az olvasók számára a legkedvezőbbnek ítéltük. A könyvállomány teljes egészében szabadpolcra került. Kialakítottuk az állomány összetételének és az általános keresési szempontoknak legjobban megfelelő tematikus egységeket, raktári szakcsoportokat (természetesen alkalmazkodva a központi könyvtárban használt rendszerhez). Szabadpolcra kerültek a kölcsönözhető CD-k, és a kották közül a legforgandóbbak, az ún. kispartitúrák.

Megújult a könyvtár tájékoztató apparátusa. A hagyományos katalógusok mellett a szakirodalom visszakereshető a könyvtár adatbázisában. A számítógépes katalógusban több információhoz gyorsabban férhet hozzá az olvasó. Összetettebb keresések esetén a tájékoztató könyvtáros nyújt segítséget. A kották és a hangfelvételek gépi fel-

dolgozása csak 2000-ben kezdődött, ezért az álmány jelentős részéről csak hagyományos módon tájékozódhatunk. Ezen dokumentumok katalógusának retrospektív konverziója egy következő feladat. Külön adatbázis épült (Textar) a könyvtár kóruskotta anyagából, amely a karvezetők, pedagógusok és a kórustagok anyaggyűjtéséhez nyújt segítséget.

A könyvtár katalógusai mellett hagyományos és elektronikus formában is hozzáférést biztosítunk a szakterület jelentős cím- és adattáraihoz, adatbázisaihoz, repertóriumaihoz. Az adatbázisokban való keresést egyelőre a tájékoztató könyvtáros végzi, de a használók számára is tervezzük az internetes szolgáltatás bevezetését. Gyakran végzünk irodalomkutatást egyéni igények szerint. A könyvtár rendszeresen részt vesz a nagy zenei versenyek (pl. Nemzetközi karmesterverseny, Országos műveltségi verseny) előkészítésében, majd a versenyzők felkészítésében.

A Zenei gyűjtemény a hazai zenei könyvtári munka műhelye. Szakterületén kiadványokat állít össze [2], valamennyi fontos szakmai döntés előkészítésében (szabványok, ETO átdolgozás) részt vesz. Nagy szerepet vállal a kollégák felkészítésében, képzésében, folyamatosan szervez szakmai konzultációkat.

(Gócza Julianna)

Szociológiai gyűjtemény

A FSZEK központi könyvtárának épületekonstrukciója és az ezzel párhuzamos informatikai fejlesztés a *Szociológiai gyűjtemény* működését elsősorban két területen alakította át: egyrészt a szakolasótermi szolgáltatások és a tájékoztatás terén, másrészt a szakirodalmi feldolgozás számára teremtetett új lehetőségeket.

Országos szakkönyvtári szerepkör

A FSZEK központi könyvtára 1968 óta akkori gyűjtőköre, és Szabó Ervin igazgatása óta következetesen vállalt hagyománya alapján a szociológia országos szakkönyvtára. Ezt a szerepét a későbbi jogszabályok, legutóbb pedig az 1997. évi CXL. törvény mind megerősítették.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központja sajátos helyzetben van az országos szakkönyvtárak

sorában, hiszen országos szakkönyvtári szerepkörét össze kell hangolnia több, közkönyvtári szerepköréből adódó egyéb feladataival. Fontos hangsúlyozni, hogy a Szociológiai gyűjtemény nem különgyűjtemény, mint a Budapest helytörténeti anyagát gondozó Budapest gyűjtemény, vagy mint a könyvtár részét képező, közeli, ám mégis külső telephelyen működő Zenei gyűjtemény.

A Szociológiai gyűjtemény a kezdetektől beleolvadt a FSZEK központi könyvtárának anyagába. Speciális jellegére az 1970-es évek elejétől csak a szakirodalmi feldolgozó munka és a külön szakolasóterem hívta fel a figyelmet.

Gyűjtemény

A FSZEK központi könyvtára lehetőségeihez mérten teljeskörűen gyűjti a magyar szociológiai szakirodalmat, és reprezentativitásra törekvően a szociológia nemzetközi irodalmát. A szociológia inter- és multidiszciplináris jellegéből következően gyűjtőköre a legtöbb humán és társadalomtudományra érintkezik. A kezdetekben – az akkori törvényi előírásoknak megfelelően – rendszeres munkamegosztás működött a határterületek legnagyobb könyvtáraival, elsősorban a folyóirat-rendelés tekintetében. Ha szervezett módon nem is, de mind a mai napig figyelembe vesszük a beszerzés során a határterületi nagy könyvtárak profilját, pl. a gazdaságszociológia vagy a politikai szociológiai gyűjtés során.

Gyűjteményünk internetes elérhetősége megsokszorozta a könyvtárközi kéréseket. A négyszer több kérés fele társadalomtudományi, szociológiai témájú.

Szakirodalmi feltárás

A 70-es években született meg a gondolat a gyűjtemény szakirodalmi, a szakterület jellegzetességeit figyelembe vevő, speciális feltárásáról. 1973-ban 1972-es tárgyévvel indult meg a Szociológiai Információ c. bibliográfiai kiadvány, amely a magyar szociológiai irodalom hungarika szempontú feltárása, azaz céljának tekinti minden magyar és magyar vonatkozású szakterületi dokumentum regisztrálását. Ebben az időben kezdődött meg a központi könyvtár páratlan külföldi szociológiai gyűjteményének különálló regisztrációja, majd később szakirodalmi feltárása. Ezek alapján több

tematikus, illetve szociológiatörténeti bibliográfia született.

A szakirodalmi feltárást a számítógépesítés forradalmasította a 80-as években, amely lehetővé tette a rögzített anyagok gyors, több szempont szerinti visszakeresését, és különböző típusú szolgáltatások beindítását, így a rendszeres témafigyelő szolgáltatást. Az eleinte nehézkes technológiát könyvtárunkban 1987-től felváltotta a Textar adatbázis-kezelő rendszer, amelynek kifejlesztésében osztályunk tevékenyen közreműködött. Hamar megmutatkozott azonban ennek az akkortáji népszerű és elterjedt programnak a hátránya, ami elsősorban egy munkahelyes, lokális jellegéből fakadt, s nem tette lehetővé, hogy a feldolgozásban gyorsan, sőt naprakészen kövessük a szakirodalmi anyag megjelenését.

Az előttünk álló feladat a központi könyvtár új, integrált rendszerének alkalmassá tétele a szociológiai szakirodalom analitikus feltáráására, lehetőleg az eddig elért eredmények megtartásával. (A 30 év alatt kidolgozott tárgyszórendszer, kiadványkészítő programok.)

A Szociológiai Információ c. számítógépes bibliográfiai adatbázis iránti érdeklődés szükségessé tette a korszerűbb, könnyen kezelhető információhordozón történő megjelentetést. 1995-ben fogalmazódott meg egy CD kiadásának gondolata, amely végül is több pályázat és a Magyar Szociológiai Társaság tagjainak hathatós segítségével, időben előrehaladva és visszamenőleg folyamatosan bővülve először 1998-ban jelent meg [3]. Mára a magyar szociológia 30 évét reprezentálja 1970–2000 között csaknem 100 000 bibliográfiai tétellel.

A CD további kiadását, az adatbázis esetleges internetes megjelenését a Corvina analitikus moduljának továbbfejlesztése fogja meghatározni.

Olvasóterem, szaktájékoztatás

Kézikönyvtárunk és a benne végzett olvasószolgálati munka a rekonstrukció után gyökeresen megváltozott. A szociológiai kézikönyvtár megalakulása óta kis túlzással az egész épületet bejárta. Mindig az éppen rendelkezésre álló térhez kellett igazítani a kihelyezett állományt, s ez sosem volt könnyű. Különösen az utóbbi három évben, amikor is a rekonstrukció kezdeti, első szakaszában egy kb. 50 m²-es területről, egy 2500 kötetes, 200-féle folyóiratot kínáló, egyetlen lokális olvasói és

egyetlen, szintén lokális szaktájékoztatói számítógéppel kellett egy 40 m²-es terem felébe beköltözni. Ez jelentős kézikönyvtári állománycsökkentéssel, és olvasói férőhelycsökkentéssel járt. Ezzel egy időben kellett kidolgozni egy több mint 200 m² alapterületű, 40–50 férőhelyes, több, nem összefüggő térből álló olvasói tér szakmai koncepcióját és berendezési tervét.

Az épület tervezésével és rekonstrukciójával párhuzamosan folyt az olvasóterem elosztása és kialakítása, s a tervezés során több elképzelés váltotta egymást. A terek nagysága, elhelyezkedése más-más kézikönyvtári elképzelést tett lehetővé. Kezdetben a régi olvasótermi tér öt-hatszorosát kellett megtölteni állománnyal, majd az elhelyezési lehetőségek változásával, a rekonstrukció első szakaszában lehetővé vált, hogy a kézikönyvtári könyv- és folyóirat-állományt kibővítsük a legfrissebb, kölcsönözhető szociológiai állománnyal.

A könyvtár egészének szabadpolcos állományából kiemelt, a többitől eltérő szintre kihelyezett szociológiai állomány koncepciója nem vált be. Többek között éppen azért nem, mert a szociológiai gyűjtemény szabadpolcos anyaga aktuális jelzetét tekintve is beleolvadt a gyűjtemény egészébe. Vagyis azok, akik szociológiai könyveket keresnek nálunk, nemcsak a 301-es szakban találhatnak maguknak irodalmat. A kézikönyvtár kihelyezésének általános szempontja volt, hogy a gyakran használt raktári anyag minél nagyobb része kerüljön a szabadpolcos terekbe, így az olvasótermekbe is.

A végleges, jelenlegi szociológiai kézikönyvtár kialakításánál az volt a célunk, hogy a legfontosabb referenszeszközök mellett a magyar szociológia minden reprezentatív munkáját kihelyezzük, azaz egy prézens olvasótermet hozzunk létre. Elsősorban a legnagyobb tömegű olvasótábor, az egyetemi, főiskolai hallgatók tanulását segítjük azzal, hogy egy helyben tegyék hozzáférhetővé azokat a munkákat, amelyek tanulmányaik során szükségesek, legyenek azok statisztikai kiadványok, vagy kötelező olvasmányok a szociológiával érintkező más szakterületeken (társadalomtörténet, politikatudomány, szociálintropológia, médiatudományok).

A külföldi művek közül csak a legfontosabb enciklopédiák, szótárak, lexikonok, bibliográfiák és egy-egy téma összefoglaló munkái kaptak itt helyet. Így alakult ki a ma több mint 7500 kötetes olvasótermi állomány, amely a szakokat tekintve 0–9-ig minden témakört felölel. Törzssanyagát természetesen a

301-es szakcsoport (általunk továbbosztott szakcsoportjelzettel ellátott) könyvanyaga képezi.

A szociológiai olvasóterem fölé nyúló galérián helyeztük el a szociológiai és határterületi folyóiratokat, hasonló szempontokat figyelembe véve. A szociológusok és szociológiát hallgatók által leggyakrabban használt, és a legtöbb szociológiai témájú cikket tartalmazó, magyar adatbázisunkban szinte teljességgel feldolgozott szociológiai és társadalomtudományi folyóiratok kurrens példányain kívül visszamenőleg is kihelyeztük a legfontosabb magyar és külföldi folyóiratokat. Ezenkívül az alapvető, leggyakrabban használt és a legnagyobb másolási igénybevételnek kitett magyar szociológiai folyóiratok duplumpéldányait is az olvasók rendelkezésére bocsátjuk.

Megváltozott az olvasótermi tájékoztatás is, hiszen az addigi két lokális számítógép helyett ma a szociológiai folyóirat-galérián négy, a szociológiai olvasóteremben pedig hat multimédiás gép áll az olvasók rendelkezésére. Ezekben a Corvina katalóguson kívül a legfontosabb magyar CD-s adatbázisok is elérhetők a helyi hálózatról. Két számítógép alkalmas CD-ROM-ok lokális befogadására is. Az olvasó kereséseit térítés fejében kinyomtathatja, vagy lemezre mentheti a tájékoztató számítógépéhez vagy egy központi nyomtatóhoz csatlakozva.

A tájékoztatásban több CD-ROM van segítségünkre, ezek közül a Sociofile, a WISO III és a FRANCIS a legfontosabb nyelvterületek szociológiai irodalmát fedik le. A szaktájékoztatáshoz használt dupla monitoros számítógépről elérhető az internet is; az olvasóterem olvasói gépein erre egyelőre nincs lehetőség.

Honlap, információs portál kialakítása

A FSZEK honlapjának átalakítása során megkezdtük a Szociológiai gyűjtemény honlapjának kiépítését, amelyet lehetőségeinkhez mérten szeretnénk egy szociológiai szakirodalmi, információs portállá fejleszteni. Honlapunk segítségével nemcsak más, szociológiai-társadalomtudományi érdekességű könyvtári, bibliográfiai, szakirodalmi internetes forrásokat szeretnénk felkínálni használoknak, hanem a magyar és nemzetközi tudományos életre és az egyetemi oktatásra is ablakot akarunk nyitni.

A könyvtár átalakítása a szakirodalmi feltárásban komoly lemaradásokat okozott. Ennek kompenzálására kísérletet tettünk a magyar folyóiratok tartalomjegyzékét közlő gyorsinformációs szolgáltatás beindítására honlapunkon keresztül. Már említettük, hogy gondolkodunk bibliográfiai adatbázisunk internetes elérhetőségének megteremtésén és egy digitalizált magyar szociológiatörténeti archívum kialakításán is.

A könyvtár újjáépítésével összefüggő többéves, kemény és megfeszített munka eredményeként új távlatok nyíltak meg előttünk az országos szakkönyvtári szerepkör betöltésében. Munkánkban az eddigiekhez képest nagyobb hangsúlyt szánunk a hiteles internetes forrásokon alapuló szakmai információgyűjtésnek és -közvetítésnek.

(Karch Erika)

Budapest gyűjtemény

A *Budapest gyűjtemény* a főváros 1912 óta fennálló várostörténeti-helyismereti könyvtára. A helyismereti tevékenységek főbb alkotóelemeit közel egy évszázad helyi hagyományai, több évtizede kikristályosodó országos szakmai konszenzus, néhány éve pedig törvények is formálják. A változó könyvtári és társadalmi környezet hatására persze időről időre ez a terület is új tartalmakkal és módszerekkel gazdagodik.

Hogy csak az utóbbi évek legfontosabb kihívásaira utaljunk: a rendszerváltozást követően az új önkormányzatok megszületése, a helyi közélet felpozícióba kerülése, a megszakadt közösségi tradíciók felélesztésére irányuló törekvések, vagy a plurálisá vált tömegmédiák és az üzleti világ jelentkezése alaposan felkavarta a könyvtári helyismeret nyugodt vizét, aminek addig éltető forrásául jobbra a történészek érdeklődése, a Hazafias Népfront által kanalizált honismereti mozgalom, és az épphogy megtúrt civil városvédelem szolgált. Időközben a különböző szintű tantervekben is megjelentek a helytörténettel és a környezet alakításával összefüggő témák. Ami pedig a munkamódszerekben beállt változásokat illeti: az informatikai forradalomnak a könyvtári technológiát gyökeresen átalakító hatása nem szorul részletezésre.

Helyismereti és muzeális gyűjteményi szerepök

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi könyvtárának épületekonstrukciója kapcsán tisztázni kellett a Budapest gyűjtemény szerepét az újjáformálódó intézményben. Az új központi könyvtár egy modern nagyvárosi közkönyvtár ideáját testesíti meg, ahol a kölcsönzés, a tanulás, a gyakorlatias információszerzés, az értelmes szabadidő-eltöltés élvez prioritást, ahol a szolgáltatások a társadalom széles spektrumának sokrétű igényét hivatottak kielégíteni, és ahol a tereket is tömeges – mint azóta kiderült, így is alábecsült – forgalomra szabták. A Budapest gyűjteménynek ebbe a nyüzsgő, eleven közegbe kellett beilleszkednie, oly módon azonban, hogy eközben a szakkönyvtári és muzeális gyűjteményi jellegű feladatokkal járó követelményeknek is meg tudjon felelni.

A feladatkörök és a szolgáltatások világosabb elhatárolásának az érdekében a Budapest gyűjtemény gondozásába került a könyvtár valamennyi egyéb muzeális különgyűjteménye [4], valamint a törzsanyagból időközben leválogatott minden 1801 előtt kiadott könyv. A gyűjtemény, pontosabban immár valamennyi régi és ritka dokumentum olvasóterme a legfelső közönségforgalmi szintre, a könyvtár legcsendesebb, zavaró átjárásoktól mentes területére került. Az értékes állományt klimatizált, a káros környezeti hatásoktól védett, korszerű biztonságtechnikai eszközökkel felszerelt raktárban helyeztük el. E raktár a kölcsönzési állományoktól elkülönítve, a különgyűjteményi olvasóteremmel és a referensek munkaszobájával viszont közeli térbeli kapcsolatban áll. Az olvasók számára nagyobb alapterületű, több férőhellyel rendelkező terem, kényelmesebb kutatóasztalok, bőséges számítógéppark, mikrofilm leolvasó-nyomtató és különféle reprodukciós lehetőségek állnak rendelkezésre. Kibővült a kézikönyvtár, amelynek korábbi jelzetelését a könyvtár egységes rendszerére cseréltük. Nyilvánossá tettük az eddig csak korlátozottan igénybe vehető speciális segédleteinket, a fényképes plakátkatalógust, a térképek fotómásolatait, a különféle cédulagyűjteményeket.

A muzeális értékek védelmére gondolva a könyvtárban általánosan alkalmazott szabályoknál szigorúbb használati rendet alakítottunk ki. A rossz szándékú érdeklődők ellen videóhoz kapcsolt megfigyelőrendszer véd. Igyekeztünk elkerülni, hogy valamiféle „kutatói gettó” alakuljon ki itt, arra viszont törekedtünk, hogy biztosítsuk a kulturális

örökség megőrzését, és az elmélyültebb tanulmányokat végző látogatók érdekeit.

Az olvasók összetétele egyébként meglehetősen változatos: a visszatérően jelentkező szakemberek, amatőr helytörténészek, újságírók, diákok mellett számosan fordulnak hozzánk alkalmilag, családjuk, szűkebb lakóhelyük vagy iskolák, egyesületek múltja iránt érdeklődve. A látogatottság az utóbbi tíz évben háromszorosára, a könyvhasználat másfél-kétszeresére, a nem könyv jellegű dokumentumok, főleg a fényképek igénybevétele mintegy hatszorosára emelkedett. Gyakori a gyűjteményi anyag megjelenése kiállításokon, kiadványokban, tv-, illetve filmprodukciókban.

Feltárás, dokumentáció

A színvonalas helyismereti tájékoztatáshoz nélkülözhetetlenek a különféle dokumentációs munkálatok. Miután lezártuk közismert bibliográfiai és ikonográfiai kiadványsorozatainkat [5], áttértünk a hasonló jellegű, de faktografikus információkat is tartalmazó számítógépes adatbázisok építésére. 1991-től kezdődően tartalmaz adatokat a fővárosi vonatkozású cikkek, tanulmányok adatbázisa, amely jelenleg lokális hálózatban érhető el. A kurrens feldolgozást jövőre már a könyvtár integrált (Corvina) rendszerében folytatjuk, ami egyben a friss rekordok azonnali megjelenését is jelenti a világhálón. Egyidejűleg eddigi tárgyszókészletünkről az OSZK-KÖZTAURUSZ tezaurusz használatára térünk át, amelynek szógyűjtéséhez magunk is igyekeztünk hozzájárulni. Elkészítettük a korábbi sorozatokból mindeddig hiányzó 1950 és 1980 közötti időszak retrospektív bibliográfiai adatbázisát, amelyet önálló CD-ROM kiadványon jelentettünk meg [6]. A könyvtár adatbázisainak közös CD-ROM lemezén pedig most a következő három év cikkanyagával frissített változatot adjuk közre. A lemez kezelőprogramja, az Arctis for WEB lehetőséget ad az internetes megjelenítésre, erről jelenleg tárgyalásokat folytatunk a fejlesztővel, az ARCANUM Adatbázis Kft.-vel.

A hagyományos nyomtatott formákhoz sem lettünk teljesen hűtlenek. Válogatott várostörténeti bibliográfiát közlünk a Budapesti Történeti Múzeum, illetve rövidesen könyvtárunk évkönyvében is. Az 1991 és 1994 közötti időszak bibliográfiája szövegfájl formában is letölthető honlapunkról [7]. Még nyomdafesték szagú az a vaskos katalógus, ami a könyvtárunkban őrzött 15–16. századi ritkaságokat tárja fel rendkívüli alapossággal. Az OSZK-val kö-

zösen megjelentetett mű *Klinda Mária* munkája [8], jövőre webváltozatban is tanulmányozható lesz.

Külön említendő Budapest történetének digitális képtárházai, mert abban a legtöbb esetben a leginkább védendő századvégi városfényképeink részletes szöveges leírásaihoz csatoltan immár a képek digitalizált másolatai is megtekinthetők. Küszöbön áll az adatbázis Corvina-konverziója, ezt követően az archiválás igényével készült nagy felbontású képfájlok átméretezett változatai az interneten is élvezhetővé válnak.

A digitalizálás terén néhány további, egyelőre kezdeti jellegű, leginkább különféle együttműködésekben testet öltő lépésre is vállalkoztunk. A Neumann-ház CD-ROM-kiadványán az 1848–49-es hirdetéseinkből jelent meg egy gazdag válogatás [9]. A Fővárosi Levéltárral együtt fogtunk hozzá az 1900-as *Budapesti cím- és lakjegyzék* névjegyzékének digitalizálásához. Itt már a digitalizálás egy összetettebb válfaját próbáltuk ki: a szkennelt, majd felismertett szövegben rejlő információk adatbázisba szervezettek kérdezhetők le az interneten [10]. A digitalizálásra vonatkozó hosszabb távú terveinkben az említett címtársorozat és egyéb adattárak feldolgozása, néhány ronggyá olvasott, mára aukciós ritkasággá vált város-, illetve művelődéstörténeti kézikönyv, továbbá a múlt század elejétől gyűjtött, de állapota miatt alig hozzáférhető hatalmas újságkivágatgyűjtemény elektronikus hordozóra mentése szerepel, emellett digitalizálni szeretnénk a legnépszerűbb plakátokat és kisnyomtatványokat is. Főleg a külföldi érdeklődőkre gondolva, kellő támogatás esetén a könyvtár legértékesebb kincsének, a Zichy-kódexnek a digitalizálására is sor kerülhet.

Gyűjteményfejlesztés, állományvédelem

A Budapest gyűjtemény anyaga évente mintegy ezer kötettel és nyolc-tízezer fényképpel, plakáttal, kisnyomtatvánnyal gyarapodik. A kereskedelmi forgalomban megjelenő új kiadványok beszerzése biztosított, az önkormányzatok, közintézmények, cégek, félig nyilvános jellegű dokumentumaihoz való hozzájutás azonban hosszas utánjárással is csak korlátozott sikerrel jár. A helyismereti vonatkozású köteles példányokról szóló jogszabály betartásának sincs meg még a kitaposott útja. Aukciós ritkaságok esetében csak szóróványosan, egy-egy pályázati támogatás segítségével tudjuk sikerrel felvenni a versenyt a tökeerős magángyűjtőkkel; alacsonyabb árfekvésű, de forrás- vagy illusztrációs

értékét tekintve gyakran jóval jelentősebb nyomtatványok, fényképek azonban szép számmal gazdagítják a gyűjteményt. Ebben segítenek a magánkereskedőkkel, közgyűjteményekkel, sajtóarchívumokkal kialakított kapcsolatok. Izgalmas, de számunkra még csaknem járhatatlan terep a digitális dokumentumok gyűjtése. Megkezdjük a webről letölthető, témába vágó dokumentumok (pl. a Fővárosi Közgyűlés jegyzőkönyveinek, közlekedéstörténeti portálok anyagainak) archiválását, és a szolnoki Megyei Könyvtár sikerén felbuzdulva, hozzájárunk a kerületi lapok digitális példányainak begyűjtését célzó tárgyalásokhoz.

Egyidejűleg azonban megővásra, megmentésre vár az előző nemzedékek által ránk hagyományozott régi gyűjtemény. A négy-öttszáz éves – időálló papírra nyomott – ritkaságok restaurálására többnyire sikerül pályázati támogatást szerezni, a savasodási folyamatnak kitett, és tömegesen pusztuló 19–20. századi papírdokumentumok konzerválására azonban nincs elég saját eszközünk, és – talán éppen mert túlságosan is széles kört érintő, nagy költségigényű jelenségről van szó – pályázatok sem jelennek meg e tárgyban. Pedig az ezzel kapcsolatos teendők elvégzésére csak szakmaközi együttműködéssel, vagyis a könyvtárak, levéltárak, múzeumok összefogásával, országos, de még inkább nemzetközi konzerválási projekt keretében képzelhető el hatékony megoldás. Ahogy az is egyre inkább megfontolandónak látszik, hogy a mostanában megindult digitalizálási hullám számtalan helyi kisprojekthez mellett egy központi digitalizáló laborra is érdemes lenne áldozni, ahol a technológiai szttenderdek követését, a nagy értékű eszközök beszerzését és ésszerű kihasználását jobban lehetne biztosítani, s amelynek szabad kapacitását részben vagy egészben a jelenlegihez hasonló pályázatok útján lehetne lekötöni.

Kiadványok, rendezvények

Az új könyvtáráépület megnyitásával egy új köztér, egy máris népszerű találkozóhely, egyfajta nagyvárosi kulturális agora is született. A Budapest gyűjtemény munkatársai tevékeny szerepet vállaltak e hely szellemének formálásában. Kiállításaink [11], tudományos rendezvényeink [12], várostörténeti témájú publikációink [13] éppúgy hozzájárulnak ennek az arculatnak a formálásához, mint a diákok számára tartott foglalkozásaink, vagy éppen a weben megjelenő anyagaink. Szeretnénk mind többet bemutatni gyűjteményünk értékeiből,

egyben újabb vonásokkal árnyalni azt a képet, amit Budapest lakói őriznek magukban a helyről, ahol élniük adatott. Otthonosabbá tenni a megújított könyvtárt, lakhatóbbá a nagyvárost.

(Sándor Tibor)

Irodalom

- [1] GÓCZA Julianna: „Fehérhajóból Ötpacsirta”. Új otthonában a Zenei Gyűjtemény. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. XXVI. 1997–1998. 2000. FSZEK. p. 66–72.
- [2] Zenei könyvtári ismeretek. Szerk. Gócza Julianna. Budapest, 1999. MKE Zenei Könyvtáros Szervezete. 194 p. ISBN 963-03-7657-1
- [3] KARBACH Erika: Szociológiai Információ 1984–1994. A magyar és magyar vonatkozású irodalom válogatott bibliográfiája CD-ROM-on. = Könyvtári Figyelő, 1998. 1. sz. p. 90–92.
- [4] Ritkaságok és kéziratok gyűjteménye, Szüry-gyűjtemény, Ballagi-gyűjtemény, Pamfletgyűjtemény, Historica kisnyomtatvány-gyűjtemény, Térkép-gyűjtemény.
- [5] Faragó Éva–Németh Krisztina–Sipos György (szerk.): Budapest történetének bibliográfiája. 1986–1990. Bp., 1994. 420 p.
Sántháné Antal Sára–Sipos György (szerk.): Budapest története képekben. 1493–1980. Mutató. Bp., 1994. 422 p.
- [6] Sántháné Antal Sára (főszerk.): Budapest történetének bibliográfiája 1950–1980. CD-ROM. Bp., 2000.
- [7] SÁNTHÁNE ANTAL SÁRA–HORVÁTH Zsolt: Válogatott bibliográfia Budapest történetéhez. = Tanulmányok Budapest múltjából, 28. köt. Bp., 1999. p. 329–391. <http://www.fszek.hu/kozpont/budapest/bp.html>
- [8] KLINDA Mária: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa: BCB Cat. (Catalogus librorum ante 1601 impressorum, qui in Bibliotheca Civitatis Budapestiensis asservantur. BCB Cat.) Bp., 2001. XXXVI, 761 p.
- [9] Dicső napok és hétköznapiak, 1848. Digitális forrásgyűjtemény 1. Bp., 1998.
- [10] URL-cím: <http://www.bparchiv.hu/cgi-bin/lakas/lakas.pl>.
- [11] Webváltozatok: <http://www.fszek.hu/kozpont/kiallitas/kiallitas.html>
- [12] Legutóbb: 2001. október 17-én: Félhold és kereszt. Tudományos konferencia és kiállítás a magyar-török kapcsolatok múltjáról. Legközelebb 2002. október 9-én: Könyvtáros és kora. Tudományos konferencia és kiállítás Szabó Ervin születésének 125. évfordulója alkalmából.
- [13] Az utóbbi évek terméséből:
FARAGÓ Éva: A reformkori Buda–Pest. Bp., 1995. p. 129.
FODOR Béla–HORVÁTH Tamás: A másik Budapest. Képeskönyv az elő(d)városokról. Bp., 1996.; 2. kiad. 1999. 120 p.
Sándor Tibor (szerk.): Gyermekecskék és gyermekvédelem Budapesten a Monarchia idején. Bp., 1997. 80 p.
Karner Katalin–Faragó Éva (szerk.): Micsoda város! Karikatúrák a 125 éves fővárosról. Bp., 1998. 160 p.
KINCSES Károly–SÁNDOR Tibor: Fotó – város – történet. Bp., 1998. 278 p.
CSAPÓ Katalin–KARNER Katalin: Budapest az egyesítéstől az 1930-as évekig. Bp., 1999. 128 p.
FODOR Béla: Hősök tere. Képes történet. Bp., 2001. 59 p.
Szabó Ágnes (szerk.): Félhold és kereszt. Bp., 2002. 188 p.

Szükségük van-e a könyvtáraknak könyvekre?

Az USA számos egyetemi könyvtárában a nyomtatott könyvek a multimédia és számítógépes-elektronikus könyvek mögé szorultak. Annak ellenére, hogy a legtöbb új és felújított könyvtár a könyveket és más nyomtatott hordozókat állományaik középpontjaként kezeli, egyesek háttérbe szorítják a nyomtatott információs forrásokat. Egy nemrégiben megjelent összefoglaló cikk szerint több egyetem építési költséget takarít meg azzal, hogy könyveiket másutt tárolják, számítógépes kereséssel lehet hozzájuk férni, ami megfosztja az

olvasókat a polcokon való hagyományos böngészéstől. Ezenkívül a könyvek értékét igyekeznek alábecsülni az irodalmazásban. Azt tartják, hogy amit nem találnak meg online kereséssel, nincs, vagy nem jelentős. Könyvtári kölcsönzési statisztikák azt mutatják, hogy a hallgatók szívesebben keresik meg számítógépen olvasmányukat.

/IATUL-hírlevél, 2002. augusztus. 8. 2 p./

(R. P.)